

ТЕМА: СКАНДИНАВСЬКЕ ПРАВО

1. *Формування скандинавського права.*
2. *Правова співпраця скандинавських держав*
3. *Місце скандинавського права на правовій карті світу*
4. *Джерела сучасного скандинавського права*
5. *Структура сучасного скандинавського права.*
6. *Місце судової системи в скандинавському праві*

1. Формування скандинавського права

Як відомо, основою скандинавського права служить старо-германське право, особливо звичаєве, що мало місце в багатьох німецьких містах, а також у державах німецького узбережжя Балтики.

Починаючи з XII ст., норвезькі правові звичаї записувалися в збірники, відомі як «Закони Гулатінга» 1150 р. і «Закони Фростінга» 1190 р. Ці збірники є пам'ятками права середньовіччя і стали підставою для видання першого норвезького офіційного зводу законів під назвою «Закон землі», прийнятого в 1276 р. У цьому ж році в Норвегії було прийнято «Закон міст», що регулював питання міського життя, які до цього були предметом регулювання місцевих міських збірників звичаїв. Ці закони містили норми, що стосуються до кримінального, торгового, морського, земельного права.

У Швеції звичаєве право склалося в XI—XV ст. на території окремих провінцій. На підставі норм звичаєвого і канонічного права в XIV ст. було підготовлено і видано загальнонаціональні кодекси законів. Ці кодекси стали сукупністю норм, що регулюють різні сторони суспільного життя, забезпечують їх одноманітне застосування, що, у свою чергу, сприяло зміцненню шведської держави. Кодекси існували як для сільських районів, так і для міських. Уже в 1350 р. було прийнято Національний кодекс законів для аграрних районів Шведського королівства. Незабаром було прийнято Кодекс для міських поселень.

Автономність правової сім'ї скандинавських держав пояснюється міцними історичними зв'язками цих держав. З 1397 по 1523 р. єдине королівство об'єднувало Данію, Норвегію, Швецію і було оформлене як

Кальмарська унія. У 1523 р. це утворення було розформоване і з'явилися два відносно самостійні державні формування. Перше складалося зі Швеції і Фінляндії, друге об'єднало Данію, Норвегію та Ісландію. Фінляндія входила до складу Швеції як одна з провінцій, тому шведське право автоматично поширювалося на її територію. У 1809 р. Швеція була вимушена поступитися Фінляндією Росії. В нових умовах Фінляндія мала значну автономію як самостійне велике князівство у складі Російської імперії, що сприяло збереженню самобутності й автономності її правової системи. Відділення Фінляндії від Росії, що відбулося в 1918 р., і проголошення її незалежності підсилило вплив шведського права на правову систему Фінляндії.

Норвегія й Ісландія впродовж чотирьох століть, починаючи з кінця XVI ст., перебували під централізованим управлінням Датського королівства і, відповідно, на їх територіях діяло датське право.

Прийняття в 1683 р. Кодексу короля Христіана V і в 1734 р. Зводу законів шведської держави відіграло вирішальну роль у формуванні скандинавського права. Ці законодавчі акти мали комплексний характер, тобто регулювали правові відносини, що стосувалися цивільного, кримінального, сімейного і процесуального права.

Кодекс короля Христіана V (Датський кодекс) вважається найважливішою історичною пам'яткою права, який містить принципи і положення, що заклали основу скандинавської правової сім'ї. Кодекс короля Христіана V, починаючи з 1687 р., діяв і на території Норвегії під назвою «Норвезьке право». Він складався з шести розділів: перший розділ — про судочинство, другий — про духівництво, третій — про світські стани, торгове і шлюбне право, четвертий — про морське право; п'ятий — про право власності і спадкове право, шостий — про кримінальне право. Незважаючи на те, що в даний час датський кодекс офіційно не скасовано, фактично він вже не діє.

Підготовка реформи всієї правової системи Швеції була доручена королівській комісії, яка складалася з відомих юристів. Результатом роботи цієї комісії стала підготовка, а потім і ухвалення в 1734 р. Зводу законів Шведської

держави. Цей збір законів заклав основу формування сучасної національної правової системи Швеції. Шведський Збір законів 1734 р. складався з дев'яти розділів: перший розділ — про шлюб; другий — про батьків і дітей; третій — про спадкування; четвертий — про нерухомість; п'ятий — про будівництво; шостий — про торгівлю; сьомий — про злочини (кримінальний кодекс); восьмий — про виконання судових рішень, дев'ятий — про судочинство і судовий устрій. Збір налічує 1300 параграфів.

Порівнюючи Шведський збір законів з Датським кодексом, К. Цвайгерт і Х. Кьотц відзначають, що подібно до датського кодексу, він написаний простою, зрозумілою і народною мовою, і на користь повнішого конкретного регулювання в ньому відмовилися від теоретичних узагальнень і створення повчальних понять у тому вигляді, в якому вони енергійно упроваджувалися на Європейському континенті в XVIII ст. систематиками природного права.

На відміну від датського Кодексу короля Христіана V, окремі положення Зводу законів шведської держави діють і сьогодні, хоча більшість ранніх положень було замінено. Його практичне значення важко переоцінити.

Сьогодні питома вага «нового» законодавства дещо перевищує обсяг Зводу законів 1734 р. і охоплює багато сучасних галузей шведського права, такі як трудове і акціонерне право, законодавство про охорону навколишнього середовища, соціальне забезпечення, багато інститутів адміністративного права та ін.

На початку XVIII ст., після скасування абсолютної монархії, у Швеції було зроблено спробу створити нові акти замість Зводу законів 1734 р. Проте реформа законодавства закінчилася ухваленням актів, що замінили лише окремі розділи вищезазначеного закону.

Подальший розвиток скандинавського права відбувається у напрямі уніфікації законодавчих актів, що зумовлює правова співпраця скандинавських держав.

2. *Правова співпраця скандинавських держав*

Якщо питання інтеграції в різних сферах життя, зокрема правовій, торкнулися більшості держав континентальної Європи в основному в другій половині ХХ ст., то скандинавські держави цей процес охопив майже на сто років раніше. Передумовами інтеграційних процесів стали не тільки їх загальноправові основи, історичне минуле, їх ментальна і культурна самобутність, але й географічне розташування.

Правова співпраця скандинавських держав почалася в другій половині ХІХ ст., точніше — в 1872 р., коли відбувся з'їзд скандинавських юристів, мета якого полягала в сприянні подальшій уніфікації права цих держав. Починаючи з цього часу, скандинавські юристи стали цілеспрямовано здійснювати *уніфікацію найважливіших галузей їхніх національних правових систем*, перш за все, з метою створення спільного цивільного кодексу. Незважаючи на те, що ще в Конституцію Норвегії 1814 р. (вона діє до теперішнього часу) було включено положення про необхідність укладання цивільного і кримінального кодексів, дана мета не досягнута і сьогодні. Проте певні результати уніфікації законодавства все ж таки були досягнуті.

Починаючи з 1872 р. скандинавські держави цілеспрямовано почали здійснювати уніфікацію найважливіших галузей національного права з метою створення спільного цивільного кодексу для цих держав. Незважаючи на те, що цей процес мав певні передумови, сформовані ще в епоху Середньовіччя, в історичній перспективі завдання створення спільного цивільного кодексу так і не було реалізоване. На сьогодні цивільне право цих держав не кодифіковане. Проте в 1880 р. на території Данії, Норвегії і Швеції одночасно набув чинності одинний кодекс про вексель, який регулював питання про оборотні документи.

У подальші роки основна увага приділялася уніфікації торгового права. Зокрема, було прийнято закони про торгові знаки, торгові реєстри, фірми і закон про чеки. З 1891 по 1893 рр. проводиться уніфікація морського права шляхом ухвалення одноманітної законодавчої бази.

У 1899 р. датський професор Ларсен запропонував уніфікувати всю сферу приватного права і підготував проект єдиного скандинавського цивільного кодексу. Проте, незважаючи на схвальні відгуки, законодавці цих держав віддали перевагу уніфікації окремих інститутів цивільного права, зокрема інституту права власності і інституту зобов'язального права. У результаті було підготовлено проект закону про продаж рухомого товару, який був прийнятий у Швеції в 1905 р., у Данії в 1906 р., у Норвегії в 1907 р., в Ісландії в 1922 р.

У 1948 р. інший датський учений П. Крузе запропонував розробити проект Кодексу загального скандинавського цивільного права. Проте доля цієї пропозиції була така ж, як і в попереднього проекту.

Важливим етапом на шляху правової співпраці скандинавських держав стало розроблення закону про договори та інші законні операції в праві власності та зобов'язальному праві. Цей закон було прийнято в усіх державах Скандинавії в період з 1915 по 1936 рр., унаслідок чого утворилося єдине договірне право.

Необхідно звернути увагу на правову співпрацю скандинавських держав у сфері сімейного права. Незважаючи на відмінності, що збереглися, в законодавствах цих держав у цій галузі, вироблено спільний курс, який пронизаний прогресивними принципами, такими як закріплення рівності майнових прав подружжя, прирівнювання цивільного шлюбу до церковного, прирівнювання правового статусу позашлюбних дітей до законнонароджених.

Важливим етапом у розвитку правової співпраці скандинавських держав стало створення в 1952 р. єдиного консультативного органу — *Північної Ради, головне завдання якої полягає в координації та інтеграції зусиль скандинавських держав із питань співпраці в галузі економічного, соціального, політичного і культурного життя*. При цьому органі створено комісії експертів, які покликані розробляти одноманітні законодавчі акти для подальшої гармонізації законодавства скандинавських країн.

Як відзначають К. Цвайгерт і Х. Кьотц, у теперішній час скандинавський

досвід розглядається як модель для відповідної співпраці на загальноєвропейському рівні.

Таким чином, співпраця скандинавських держав для гармонізації і уніфікації відбувається, в основному, у галузі приватного права (шлюбно-сімейні, договірні відносини, відносини в галузі інтелектуальної власності та ін.). У публічно-правовій сфері, зокрема в кримінальному і в кримінально-процесуальному праві, така співпраця відбувається в значно меншому масштабі, і це пояснюється стійкістю національних традицій у цих державах у даних сферах суспільного життя.

3. Місце скандинавського права на правовій карті світу

Скандинавська правова сім'я об'єднує національні правові системи Данії, Швеції, Норвегії, Фінляндії, Ісландії (деякі автори до цієї групи відносять правові системи держав Балтії: Естонії, Латвії, Литви). Скандинавську правову сім'ю називають ще «північною» і «північноєвропейською», що пов'язано з географічним розташуванням скандинавських держав.

Питання про природу і місце скандинавського права на правовій карті світу є дискусійним. У сучасній компаративістиці існують різні думки про зв'язки скандинавського права з основними правовими сім'ями сучасності. Думка одних учених зводиться до того, що скандинавське право є самостійною правовою сім'єю, оскільки існують їхні спільні історичні, політичні, економічні і культурні основи формування і розвитку, відмінні від інших правових систем (К- Цвайгерт, Х. Кьотц). Відповідно до даної точки зору скандинавська правова сім'я є самостійною правовою сім'єю, що перебуває між системами загального і романо-германського права (К. Осакве).

Деякими компаративістами скандинавська правова сім'я взагалі не виділяється як самостійна, а правові системи цих держав включаються до романо-германської правової сім'ї (Р. Давид). Інші ж вважають, що скандинавська правова сім'я є змішаним типом права, оскільки вона має

загальні риси у формуванні і розвитку, схожі з іншими правовими сім'ями, зокрема з романо-германською правовою сім'єю, і з правовою сім'єю загального права (О.Ф. Скакун).

Як справедливо відзначає О.Ф. Скакун, скандинавську правову сім'ю можна охарактеризувати як *змішаний (конвергентний) тип правової системи, під якою розуміється сукупність національних правових систем, що мають спільні закономірності розвитку і схожі ознаки, що склалися як на основі місцевих джерел права, так і широкого запозичення елементів правових систем романо-германського, а також англо-американського типу.* Ознаками скандинавського права як змішаного (конвергентного) типу правової системи вона виділяє

- домінування нормативно-правового акта як формального джерела права;
- використання судового прецеденту нарівні з нормативно-правовим актом;
- визнання поділу права на приватне і публічне;
- відведення нормі права (зразок поведінки) основної ролі в регулюванні суспільних відносин;
- проведення кодифікації законодавства;
- дотримання ієрархії нормативно-правових актів і існування паритету процесуального і матеріального права.

На початку розглянемо співвідношення скандинавського права і романо-германського права. У скандинавських державах виникла цікава комбінація середньовічних переконань та інститутів, з одного боку, і національних традицій — з іншого, яка стала можливою в значній мірі тому, що, наприклад, у Швеції до кінця XVI ст., на відміну від більшості держав середньовічної Європи, майже не було юристів з університетською освітою, чие мислення зумовлювалось римськими правовими образами і чий вплив поступово зростав.

Вплив римського права на формування і розвиток правових систем

скандинавських держав менш значний, ніж на процес формування романо-германської правової сім'ї. Основна причина в тому, що територія скандинавських держав ніколи не входила в Римську імперію.

Римське право значно вплинуло на характер і суть скандинавського права через романо-германське право і має опосередкований характер. Деякі положення римського права, зокрема поділ права на публічне і приватне, а також роль закону як основного джерела права, були сприйняті скандинавським правом через романо-германське право. Цей вплив посилювався в XVII ст., коли в цих державах склалися національні системи права. Національно-правові системи скандинавських держав ніколи не знали кодексів французького і німецького зразка. Кодифікація в скандинавських державах, як уже наголошувалося, мала комплексний характер.

Що стосується співвідношення скандинавського і загального права, то необхідно підкреслити, що історичний розвиток скандинавських держав відбувався незалежно від загального права. Проте роль судової практики в правових системах цих держав значніша, ніж у державах романо-германського права.

Так у правовій системі Данії окремі інститути цивільно-правових відносин регулюються нормами прецедентного права. Законодавство цих держав допускає вирішення багатьох питань на розсуд суддів. Проте це не є підставою відносити скандинавську правову сім'ю до сім'ї загального права.

На думку А.Х.Саїдова, скандинавське і загальне право об'єднує прагматичний підхід до права, правових понять і конструкцій. Зростаючий вплив американського права виявляється також у запозиченні останнім часом окремих юридичних конструкцій, понять, наприклад, у сфері деліктної відповідальності, страхуванні та ін.

Отже, скандинавська правова сім'я, запозичуючи багато правових положень в інших правових сімей, займає самостійне місце на правовій карті світу.

4. Джерела сучасного скандинавського права

Джерела сучасного скандинавського права формують єдину систему, що складається із законів, делегованого законодавства, судової практики, звичаїв, доктрини, правових принципів і міжнародно-правових актів.

Всю систему законодавства *очолюють конституційні закони*. Конституція Норвегії була прийнята в 1814 р., а в новій редакції — у 1913 р.; Конституційний закон Фінляндії — у 1919 р., Конституція Ісландії — у 1944 р. і Конституція Данії — у 1953 р.; Конституція Швеції — у 1974 р., вона складається з трьох законів: закону про форму правління, закону про престолонаслідування і закону про свободу друку.

Важливе місце серед джерел скандинавського права належить *делегованому законодавству*. Питома вага нормативних актів, прийнятих у рамках делегованого законодавства, перевищує кількість законів, прийнятих законодавчими органами цих держав.

Наступним джерелом скандинавського права є *судова практика*, її роль як джерела права в скандинавських державах, як уже наголошувалося, помітніша, ніж у країнах романо-германського права, хоча і неоднакова в різних країнах Скандинавії. У таких державах, як Данія і Норвегія, при регулюванні деяких питань її роль є не допоміжною, а основною. Зокрема, окремі інститути цивільно-правових відносин, регулюються тільки нормами прецедентного права. Проте застосування судових прецедентів у Данії не регулюється такими жорсткими і суворими правилами, як це передбачено, скажімо, англійським правом.

Особливе місце судової практики як джерела скандинавського права пояснюється тією обставиною, що закони дозволяють суддям при вирішенні окремих питань діяти більш вільно на свій розсуд, що розширює можливості судових органів при застосуванні і тлумаченні норм права. Також судді зобов'язані керуватися рішеннями, прийнятими по аналогічних справах вищими судовими органами. Проте необхідно відзначити, що судові рішення мають конкретний характер, що ускладнює їх використання надалі.

Згідно з норвезьким законодавством, рішення Верховного суду й іноді інших судових інстанцій, прийняті у конкретній справі, мають силу «переконливого прецеденту», якими необхідно керуватися в ході судового розгляду судовим органам.

Роль судової практики як джерела права в правовій системі Швеції менш помітна, ніж у Данії і Норвегії. Незважаючи на відсутність у законодавстві даної держави норм, що визнають судові рішення як джерело права, вони іноді виступають як такі (перш за все, це рішення верховних судових органів).

Звичай як джерело скандинавського права відіграє допоміжну роль і, в основному, торкається галузі торгового і морського права. Він часто служить доповненням до чинного конституційного законодавства. Іноді посилення на звичай як джерело права міститься в тексті відповідних договорів. Необхідно відзначити, що є деякі винятки, зокрема на автономній території Гренландії у сфері цивільно-правових відносин окрім датських законів діють місцеві звичаї. Це поширюється і на кримінально-правові відносини. Більше того, до ухвалення Данією в 1954 р. Кримінального кодексу в Гренландії були відсутні писані кримінальні норми, і в даній сфері діяли тільки звичаї.

Доктрина, як і в романо-германському праві, вважається допоміжним джерелом скандинавського права. При винесенні судових ухвал та обговоренні проектів нормативно-правових актів доктрина дозволяє виявити дійсні наміри законодавця.

Правові принципи для вирішення конкретних справ при застосуванні аналогії права та при тлумаченні права також можуть виступати як джерело скандинавського права.

Міжнародно-правові акти визнаються джерелом скандинавського права. Проте загальновизнані принципи міжнародного права, договори, що укладаються, пакти, до яких ці держави приєдналися, повинні бути імплементовані в поточне законодавство.

Інститут імплементції міжнародно-правових норм у національні правові системи служить створенню державою необхідних правових умов для реалізації

узятих на себе міжнародних зобов'язань. Суверенним є рішення держави про те, яким чином буде виконано взяті зобов'язання, яка процедура буде вибрана для реалізації міжнародно-правових норм у національному законодавстві.

Наприклад, коли уряд вносить до Риксдагу на ратифікацію міжнародний договір або пакт, до якого Швеція приєднується, то одночасно з ним вноситься до Парламенту проект закону, що містить норми про рецепцію положень договору або пакту в національне законодавство.

5. Структура сучасного скандинавського права

Характеризуючи сучасний стан скандинавського права, необхідно відзначити його високий рівень гармонізації і уніфікації.

Структура скандинавського права характеризується системністю, тобто всі правові норми викладено в рамках правових інститутів, які, у свою чергу, утворюють галузі права. Також структура скандинавського права визнає поділ права на приватне і публічне.

Приватне право регулює, перш за все, ті відносини, суб'єктами яких виступають приватні особи, і складається з норм, що формують його галузі.

Публічне право включає норми, що регулюють діяльність держави: норми, що визнають індивідів або групу осіб як суб'єкти публічної влади; норми, що встановлюють способи здійснення державними органами своєї діяльності; і норми, що визначають владну компетенцію, в межах якої діють державні органи. Усі ці норми містяться, у першу чергу, у конституціях і інших джерелах конституційного права.

Структура скандинавського права визнає *галузеву класифікацію*. У структурі права існують такі класичні галузі приватного права, як цивільне, торгове, сімейне, міжнародне приватне право та ін., а також галузі публічного права, такі як конституційне, адміністративне, кримінальне, трудове, охорона навколишнього середовища та ін.

У правових системах скандинавських держав відсутнє масштабне регулювання цивільно-правових відносин єдиним кодексом, хоча спроби

ухвалення такого документа неодноразово робилися. Наприклад, у Норвегії в 1953 р. було створено комісію з розроблення єдиного Цивільного кодексу. Проте ця спроба не увінчалася успіхом.

Цивільно-правові відносини в скандинавському праві врегульовані в рамках окремих інститутів, таких як інститут права власності, інститут договірної права, інститут зобов'язального права та ін. Деякі цивільно-правові відносини регулюються судовими прецедентами. Наприклад, закони про компенсації не містять норм, що регулюють відносини між учасниками компенсацій з обмеженою відповідальністю. При вирішенні такого роду питань діють правила, вироблені судовими прецедентами. Такі ж обставини характерні для справ у сфері зобов'язань, де при розгляді правопорушень застосовується принцип суворої відповідальності (це правило міститься в судових прецедентах, вироблених наприкінці XIX ст.), згідно з яким не вимагається доказування провини особи, яка заподіяла шкоди.

Проте основна маса цивільно-правових відносин, як уже наголошувалося, регулюється окремими законами, які стосуються різних правових інститутів. У галузі права власності на нерухомість у Данії, наприклад, було прийнято закон про реєстрацію земель 1926 р., а у сфері зобов'язального права — закон про купівлю-продаж товарів 1906 р., закон про страхування 1930 р. У Норвегії основоположними законами, що регулюють цивільно-правові відносини, вважаються закон про купівлю-продаж 1907 р., закон про нерухомість 1935 р., закон про корпорації 1957 р., закон про гроші і кредитування 1961 р. У Швеції законодавчими актами, що регулюють інститути цивільного права, є, перш за все, Звід законів Шведського королівства 1734 г.: розділ про нерухоме майно, а також закон про продаж товарів 1905 р. і закон про продаж товарів у розстрочку 1915 р. і ін.

Інститут права власності є основним у структурі скандинавського права, який був урегульований першими основоположними правовими документами скандинавського права — Кодексом короля Христіана V 1683 р. і Зводом законів шведської держави в 1734 р., — а також іншими

найважливішими законодавчими актами скандинавських держав.

Право власності, згідно зі скандинавською доктриною права, розуміється в статичному і динамічному розуміннях. Статичне право власності розуміється як сукупність повноважень власника речі щодо інших осіб, такі як право власника на отримання доходу від речі, право відшкодування збитку в разі потреби і право на самооборону. Динамічне право власності сприймається як динамічний захист від домагань третіх осіб у разі виникнення юридичних конфліктів між однією зі сторін і третьою особою.

Основи інституту договірного права скандинавських держав було закладено законами про продаж товарів (прийняті в цих державах з 1905 по 1922 рр.) і законами про договори (прийняті в скандинавських державах з 1915 по 1936 рр.). Згідно з нормами скандинавського договірного права, договір укладається шляхом обміну повідомленнями, що містять пропозиції і згоду сторін договору. При укладенні договору враховується суб'єктивний намір його сторін, а процесуальна процедура його укладання вищеназваними законами чітко не регулюється.

Питання сімейного права також регулюються окремими законами, наприклад законами Норвегії про сімейну власність 1927 р., про шлюб і розлучення 1918 р. з поправками, внесеними 1969 р., датські закони про шлюб і розлучення 1969 р., про усиновлення 1956 р., про правове становище дітей 1960 р. У Швеції сімейно-правові відносини регулюються Зводом законів Шведського королівства 1734 р.: розділами про шлюб, про батьків і дітей, про спадкування, а також законами про шлюб 1920 р., про батьків і дітей 1949 р. У 1969 р. у Швеції було створено Комісію з реформи сімейного права, основне завдання якої полягало в перегляді законодавства про шлюб. Результатом діяльності цієї Комісії стало реформування цієї сфери в 1973 р., унаслідок чого було спрощено процедуру вступу до шлюбу, а також його розірвання.

Згідно з нормами сімейного права Швеції, шлюб може укладатися як у

відділах актів цивільного стану за місцем реєстрації жінки, або в церковній парафії, до якої належить одна зі сторін, яка бажає укласти шлюб. Перешкодою для вступу до шлюбу є неповноліття (повноліття настає з 18-річного віку), кровна спорідненість, юридична неправоздатність згідно з рішенням суду, а також якщо одна зі сторін перебуває у діючому шлюбі.

Сфера спадково-правових відносин в скандинавському праві регулюється Кодексом короля Христіана V від 1683 р., розділами про спадкування і Зводом законів Шведського королівства 1734 р., а також законом Норвегії про спадкування 1958 р., законом Фінляндії «Про спадкування» 1965 р. з доповненнями 1983 р. і ін.

Спадкування майна, що залишається після смерті особи, може здійснюватися двома шляхами: за заповітом і згідно із законом.

Згідно з нормами спадкового права, власність, що залишається після смерті особи, повинна бути розподілена між родичами, якщо померлий не залишив після себе заповіту. Якщо одного з подружжя немає в живих, то діти успадкують майно рівними долями. Якщо нащадки по прямій лінії відсутні, то успадковують батьки або їхні нащадки. Необхідно відзначити, що згідно із цими нормами заповіт спадкодавця не повинен погіршувати становище дітей у порівнянні з правилами спадкування згідно із законом.

Регулювання трудових відносин, як правило, здійснюється за допомогою колективних договорів, які укладаються між працедавцями і працівниками, об'єднаними в профспілки. Закон про виробничу демократію, який був прийнятий у Норвегії в 1976 р., свідчить, що підприємства, чисельність працівників яких перевищує 200 осіб, зобов'язані створювати об'єднані ради підприємств із представників адміністрації і профспілки.

Проте це не означає, що законодавче регулювання трудових відносин у цих державах відсутнє взагалі. У Швеції ще в 1928 р. були прийняті закони про колективні договори і про суди по трудових конфліктах, в яких основна увага приділяється не тільки колективним договорам, але й безпеці праці та

робочому часу. У 1974 р. було прийнято закон про судочинство по трудових конфліктах, а в 1976 р. — закон про спільне регулювання трудових відносин. Вони і формують основи трудового права Швеції. У Норвегії в 1976 р. було прийнято закон про виробничу демократію. Згідно з прийнятим в 1977 р. законом про захист робочих і виробничого середовища обмежується можливість звільнення працівників працедавцями.

У структурі правової системи скандинавських держав особливе місце належить сфері соціального забезпечення, тобто питанням, пов'язаним із наданням медичної допомоги, освітою, зайнятістю, виплатою пенсій через старість і інвалідність, виплатою допомоги з безробіття і т.ін.

Система соціального забезпечення складається як із соціального страхування, так і з соціальної допомоги. Система соціального страхування, у свою чергу, складається з державного обов'язкового стандартного страхування, корпоративного страхування і приватного страхування.

У структурі скандинавського права значне місце відводиться законодавству, що регулює охорону навколишнього середовища. Прийнято багато законів, що регулюють дану сферу відносин.

Наприклад, у Швеції діють такі закони: закон про збереження природи 1964 р., закон про охорону навколишнього середовища 1969 р., закон про збереження лісу 1979 р., закон про воду 1983 р. і ін. У Норвегії прийнято такі оригінальні закони, як закон про відпочинок на відкритому повітрі 1957 р., закон про дику природу 1982 р. У Фінляндії прийнято закони про збереження природи 1923 р., про воду 1961 р., про ліси 1967 р. і ін.

У правових системах скандинавських держав питання регулювання охорони навколишнього середовища пов'язують із територіальним плануванням, що зумовлене бурхливим розвитком промисловості і будівництва.

Процес повномасштабної кодифікації скандинавського права торкнувся лише сфери кримінально-правових відносин. Наприклад, перший кримінальний кодекс Норвегії було прийнято в 1842 р., а чинний КК — в 1902

р. Кримінальний кодекс Данії було прийнято в 1930 р. Регулювання кримінально-правових відносин у Швеції здійснювалося Зводом законів Шведського королівства 1734 р.: розділами про злочини і про покарання. У 1864 р. було прийнято Кримінальний кодекс, який був замінений нині чинним новим Кримінальним кодексом 1962 р. Згідно з даним кодексом, усі злочини діляться на чотири групи: злочини проти особи, злочини проти майна, злочини проти суспільства і злочини проти держави. Злочини, що вчиняються військовослужбовцями, також регулюються цим кодексом, а не окремим законом. Згідно з кримінально-правовими нормами, видами покарання за вчинені злочини є: штраф, позбавлення волі, умовне засудження, пробація, превентивне ув'язнення, передача під спеціальну опіку, конфіскація майна і обов'язок відшкодувати збиток. Страта не передбачена взагалі.

6. Місце судової системи в скандинавському праві

Головний напрям діяльності судових систем скандинавських держав полягає в тому, щоб гарантувати правову захищеність і встановлені законом права і свободи приватних осіб. Суди утворюють фундамент даної системи. Крім них працюють органи із запобігання злочинам та їх розслідування, тобто поліцейські власті, прокуратура, спеціальні органи з розслідування економічних злочинів, тюремна і виправна служби. Інші державні органи, такі, як органи виконавчого провадження, теж пов'язані із судовою системою.

К. Осакве, розглядаючи *судовий розгляд* у скандинавських державах, виділяє такі його *характерні риси*:

- неофіційність,
- відсутність комплексних правил доказування,
- керівна роль головуючого судді на всіх стадіях розгляду,
- участь народних засідателів у вирішенні всіх судових питань,
- відсутність чіткого розмежування між досудовою і судовою стадіями розгляду справи,
- надання судам по кримінальних справах повноважень на розгляд

цивільних позовів, що перетинаються з кримінальними справами і в цивільних справах сторона, що програє, відшкодовує судові витрати іншій стороні.

Судові системи скандинавських держав за своєю загальною структурою мало чим відрізняються від судових систем держав, що входять до романо-германської правової сім'ї. Разом із тим, вони за своїм функціональним призначенням деякі положення запозичили у загального права. Судову систему очолюють Верховні суди, які, у свою чергу, складаються з відділень (у Швеції — 3 відділення і 2 колегії). До судової системи, окрім верховних судів, входять апеляційні і нижчі суди. Як апеляційні суди в Данії виступають два суди східних і західних земель, тобто відповідно датських островів у Копенгагені і Виборзі. У Норвегії в п'яти великих містах діють суди провінції, що виконують функції апеляційної інстанції по цивільних і кримінальних справах.

Низова ланка судової системи Швеції — окружні суди, що розглядають кримінальні і цивільні справи. У Данії і Фінляндії функціонують окружні і міські суди. Цивільні справи в цих судах розглядаються одноособово, а кримінальні — за участі двох засідателів.

До судової системи скандинавських держав входять дві паралельні гілки судів: загальні суди і спеціальні суди.

У Швеції загальні суди (суди загальної юрисдикції) розглядають кримінальні і цивільні справи, справи про передачу прав власності, землекористування, опіку, спадкування, а загальні адміністративні суди займаються скаргами на рішення, прийняті державними органами влади.

Спеціальні суди (суди спеціальної юрисдикції) розглядають тільки ті справи, на вирішення яких вони уповноважені законом. Існують суд по трудових конфліктах (заснований у 1928 р.), комерційний суд (заснований у 1978 р.), суд по житлових питань (заснований у 1975 р.). До даних судів належать і адміністративні суди, що мають три гілки: районні адміністративні, адміністративні апеляційні і вищий адміністративний суд. Крім того, діє безліч спеціальних судів і трибуналів, створених для розгляду певних видів справ і вирішення

різних питань. Згідно Шведським екологічним кодексом, справи, пов'язані з екологічними питаннями, розглядаються п'ятьма екологічними судами. справи, пов'язані з порушенням норм Шведського морського кодексу, розглядаються сімома окружними судами, які є також морськими судами.

У Норвегії суди з питань публічного управління майном розглядають справи про управління майном подружжя, що розривають шлюб, померлих, банкрутів та ін. У Данії важливу роль відіграють суди по морських і торгових справах, що розглядають не тільки кримінальні справи, але й справи, пов'язані з подіями на морі.

Більшість кримінальних і сімейних справ розглядається в судах першої інстанції у складі голови (судді з вищою юридичною освітою) і трьох або п'яти засідателів присяжних залежно від тяжкості вчиненого злочину. Вони беруть участь в основних слуханнях.

Цивільні справи розглядає суд першої інстанції без участі присяжних засідателів у складі трьох суддів з вищою юридичною освітою, а менш серйозні кримінальні справи — у складі одного судді. Присяжні засідателі обираються місцевими радами уповноважених із числа місцевих громадян, що мають право бути вибраними, строком на три роки. Більшість засідателів переобираються повторно і з часом набувають значного досвіду. Кожен присяжний засідателю зайнятий в суді близько десяти днів на рік.

При розгляді справ про конфіскацію майна і про нерухомість до складу суду нарівні з суддями з вищою юридичною освітою включають технічних експертів. Рішення судів першої інстанції в 10% випадків оскаржуються в апеляційних судах або судах другої інстанції.

Присяжні беруть участь у розгляді справ, пов'язаних із наклепом у пресі, і кримінальних справ у судах нижчої інстанції. Участь присяжних засідателів у судових процесах є найважливішим елементом демократії шведського суспільства. Робота присяжних Швеції відрізняється від діяльності журі присяжних у судових системах загального і романо-германського права. Шведські присяжні засідателі беруть участь в оголошенні вироку, обговорюють

із суддею різні правові тонкощі, і кожен із них має право на один голос. Вони можуть відхилити вирок суду, висловити особливу думку при оголошенні вироку.

У цих державах існує розвинена система органів адміністративної юстиції, що розглядає скарги на державних і посадових осіб. Хоча цю функцію в Норвегії і Данії виконують загальні суди. Завдання адміністративних судів — підтримка дотримання законності на центральному, регіональному і місцевому рівнях в адміністративних органах держави. Розгляд у них схожий з розглядом у судах загальної юрисдикції, але здійснюється письмово, хоча використовується й усна форма. Адміністративними судами першої інстанції розглядаються апеляції у справах про оподаткування, а також скарги на рішення адміністративних органів, місцевих органів влади, наприклад, про призначення опіки над неповнолітніми, про розміщення алкоголіків до спеціальних установ і т. ін. Скарги на рішення цих судів надсилаються до адміністративних судів другої інстанції, яких у країні лише чотири. Здебільшого випадків для перегляду справи в адміністративному суді другої інстанції потрібний спеціальний дозвіл.

Особливе місце в судовій системі цих держав належить *омбудсменам* — спеціально обраній (призначеній) особі, яка стежить за дотриманням прав людини різними адміністративними органами, а також приватними особами і об'єднаннями. У Швеції із часів конституційної реформи 1809 р. було встановлено посаду омбудсмена юстиції. Цей інститут функціонує в Данії згідно з Конституцією з 1953 р. Хоча посада омбудсмена в Данії дещо обмежена, зокрема він може здійснювати контроль за діяльністю державних службовців, але не має права втручатися в судову діяльність. У Норвегії інститут омбудсмена було запроваджено в 1962 р. Він обирається парламентом на чотири роки.

Хоча омбудсмен юридично не має права скасувати те чи інше рішення адміністративних органів і посадових осіб, проте, фактично, його рішення приводить до їх скасування.

У системі державних органів цих держав головну роль виконує канцлер юстиції. У Фінляндії канцлер юстиції призначається президентом, у Швеції — королем (довічно). Він веде контроль за дотриманням законності владою, порушує справи з обвинувачення в посадових злочинах членів найвищих судових органів, стежить за свободою друку і ін.

У Норвегії в судовій системі особливе місце займає суд імпічменту, що розглядає справи у зв'язку з обвинуваченням у вчиненні злочинів членами уряду, парламенту і Верховного суду.